

**"ודבר ה' היה יקר בימים ההם אין חזון נפרץ" (שמ"א פרקים ב-ז) /
קובי אדר ואביחי הלוי**

ראשי פרקים:

1. מבוא	4. בעניין שיבת הארון
2. משכן שילה המשכן המחולל	5. מנפילה לישועה
3. לקיחת הארון	6. סיכום

1. מבוא

כאשר אנו באים ללמוד קטע המתאר תקופה בתנ"ך ישנם שתי שאלות מנחות שאנחנו צריכים לשאול לפני העיון בקטע, כאשר אולי התשובה לשאלות אלו ניתנת רק לאחר ירידה לתוכן הדברים. שאלה ראשונה שצריך לשאול את עצמו כל אדם לפני קטע המתאר תקופה היא שאלת הזמן, או לחלופין שאלת הרקע. האם המופיע לפנינו הוא התחלה אמצע או סוף של תהליך מסויים? האם מדובר בסימפטום נספח ושולי של תופעה מסויימת או בעיקר התופעה עצמה? ובכל מקרה של זמן ועיתוי בקטע שלפנינו יש לברר את המהלכים שהכשירו את הקרקע למאורעות המתוארים, סימנים מוקדמים או סיבות קודמות המצביעים לענייננו.

השאלה השניה שיש לשאול היא בסופו של דבר השאלה המהותית: למה? או בהרחבה למה בכלל הקטע הנ"ל מופיע לפנינו, האם אפשר ללמוד ממנו. שהרי ידוע לנו שהתנ"ך הינו ספר לדורות וכל המופיע בו נועד לדורות, התנ"ך הוא לא ספר היסטוריה, ומכאן לכל עניין ועניין, סיפור ותקופה המופיעים בתנ"ך, יש יחוד גדול וחשוב.

נפתח בשאלה הראשונה. הזמן, סוף תקופת השופטים. סופו של ספר שופטים מסתיים במילים שחזרו כמה פעמים בספר זה: "בימים ההם אין מלך בישראל איש הישר בעיניו יעשה". במילים אחרות הכתוב מספר לנו על מהלך של הדרדרות מתקופתו של יהושע. הדרדרות תמידית, כאשר מפעם לפעם ישנה עצירה מסויימת של שופט המחזיק את העם לתקופה קצרה, ושוב נפילה.

תחילת המהלך נמצא "עמוק" בספר שופטים בספור הולדתו של שמשון, שם בפס': "ויספו בני ישראל לעשות הרע בעיני ה' ויתנם ה' ביד פלשתים ארבעים שנה". סיומם של אותם ארבעים שנה מופיע רק אצלנו בפרק ז. מתואר לנו כיצד העם זנח את ה' ופונה לעבודה זרה בפסל מיכה (שופטים פרק יז). עד כדי כך שהנביא מתאר לנו כי: "ודבר ה' היה יקר בימים ההם אין חזון נפרץ" (שמואל א, ג). במהלך הפרקים הבאים בהם נעסוק נראה כיצד הנפילה האוחזת בעם ישראל ממשיכה עד כדי מעין פיצוץ, והתיקון שבא בעקבותיו. כאשר לשאלה השניה נוכל לענות, בתקווה, רק לאחר עיון מקיף בתוכן הפרקים.

2. משכן שילה - המשכן המחולל

לאחר שירת חנה מתואר החטא של בני עלי "ובני עלי ... לא ידעו את ה' " (ב, יב). "והכה בכיור ... גם בטרם יקטירון..." (ב, יד - טו), "ותהי חטאת הנערים גדולה מאד את פני ה' כי נאצו האנשים את מנחת ה' ". (ב, טז), וכאשר מתארים את ירידת בני עלי מתוארת במקביל עלייתו של שמואל. (פס' יח, כא, כו, ג, א). ומה שמחזק את עליית שמואל זה הפסיביות של עלי, "ועלי זקן מאד".

המלבי"ם (פס' יד) מפרש את הכפילות "גם" שבני עלי חטאו גם כנגד ה' וגם כנגד העם. ומה שמוזר שהעם לא מעיר לבני עלי, לא מפריע להם, האם הם לא שמו לב שמשהו כאן לא כשורה !?

ננסה לראות את חופני ופנחס "כהנים לה' " - מועלים בתפקידם שהרי הם לא ידעו את ה'. ולכן כאשר בא אדם מישראל תמים הם לוקחים ממנו מנה כפולה של בשר לפני ההקרבה ואחריה. ובנוסף לא משנה באיזה גודל הכלי והבשר הם לוקחים מזלג ונועצים בבשר ומה שהמזלג מעלה שייך להם. "ומשפט הכהנים את העם כל איש זבח זבח רבא נער הכהן כבשל הבשר והמזלג שלש השנים בידו. והכה בכיור או בדוד או בקלחת או בפרור כל אשר יעלה המזלג יקח הכהן בו ככה יעשו לכל ישראל הבאים שם בשלה. גם בטרם יקטרון את החלב רבא נער הכהן ואמר לאיש הזבח תנה בשר לצלות לכהן ולא יקח ממך בשר מבשל כי אם חי. ויאמר אליו האיש קטר יקטירון כיום החלב וקח לך כאשר תאוו נפשך ואמר לו (לא) כי עתה תתן ואם לא לקחתי בחזקה. " והכתוב בנוסף מעיד עליהם "ותהי חטאת הנערים גדולה מאד את פני ה' כי נאצו האנשים מנחת ה' " (ב, יז). הכתוב מתאר לנו בלשון קשה מאוד כיצד בעצם במו ידיהם בני עלי גרמו להתרחקות אנשים מעבודת ה'. כיצד "נאצו את מנחת ה' ". אדם מישראל היה מגיע למשכן שילה, כולו נפעם ומתרגש לקראת המעמד והמפגש עם אלוקיו, מכוון לקיים מצוות עליה לרגל או הבאת קרבן. והנה הוא רואה כי בתוך המשכן, בתוך הקודש, נמצאים כוהנים מושחתים אשר כפידוש הרלב"ג "ועשו רעה גדולה יותר מזאת ... והיה עקר הכוונה למלאות בטנם ... ". אז אומר לעצמו אותו ישראלי תמים מה ההבדל בין כהנים אלו לכוהני עבודה זרה? ומה בעצם ההבדל בין עבודת ה' לעבודה זרה? ורק שמואל שלא למד ממעשיהם, הוא בעצם היחיד שנותר משרת את פני ה', כבר אז שמואל מהווה איזושהי אנטי-תזה להתנהגותם של בני עלי, מנסה להוות מעין תחליף לכהונה הסורחת, מעין נקודה אחת אחרונה של טהרה וקדושה אמיתית, עבודת ה' אמיתית בתוך המשכן המחולל.

יתכן להגיד שבגלל שהיה כוח לעלי ובניו שכל העם היה מגיע לשילה להקריב קורבנות, אז העם חשב שאולי יש 'חוק חדש', ואולי דרכם של בני עלי היא הדרך הנכונה. מעין תמימות של העם בכך. יתכן שכאן מתחילה נפילתו של העם, בעיקר שהעם לא מגיב על "אשר ישכבון את הנשים הצובאות" (כב) שהמלבי"ם מפרש: "יא כפשוטו ויא שמתוך שהשוו את קיני הנשים, הן היו צריכות לשכב פתח האוהל עד להקרבת קניהן - וע"ז הגיעו לחטא.

האברבנאל ותרגום יונתן מפרשים "צובאות", מתפללות¹

מה עלי עשה בנידון - איפה האחריות, איפה ההשגחה של אבא שבניו ילכו אחריו ? האם הוא התיימש ולכן הוא מגדל את שמואל ? האם כלו כל הקיצים ? או שמא הוא בכלל לא יודע שבניו חוטאים ?

כל היחס של עלי לבניו מתואר בארבעה פסוקים: "ועלי זקן מאד רשמע את כל אשר יעשון בניו לכל ישראל ואת אשר ישכבון את הנשים הצבאות פתח אהל מועד. ויאמר להם למה תעשון כדברים האלה אשר אנכי שמע את דבריכם רעים מאת כל העם אלה. אל בני כי לוא טובה השמעה אשר אנכי שמע מעברים עם ה'. אם יחטא איש לאיש ופללו אלהים ואם לה' יחטא איש מי יתפלל לו ולא ישמעו לקול אביהם כי חפץ ה' להמיתם." (פרק ב פס' כב-כה), אך בתחילתם הפס' מציין "ועלי זקן מאד", השפעתו של עלי על בניו או בכלל כמנהיג אינה תקפה עוד, כפי שבאמת מציין הרד"ק: "זקן מאד - אמר זה להודיע כי עלי לא היה משמש בכהונה מרוב זקנותו לפיכך היו עושיין בניו מה שהיו עושי' בדברי הכהונה ואע"פ שכהן אינו נפסל בשנים אם הזקין בשנים הרבה שירתת הוא נפסל על עלי נאמר זקן מאד מלמד שהגיע לעת הרתת"

דהיינו עלי לא היה משמש בכהונה ובעצם כבר לא תפקד בפועל כמנהיג. עלי זקן, שמואל עדיין לא נכנס לתפקיד ובני עלי חוטאים לה'. ובמצב כזה שאין מנהיג שולט, אז העם עושה בעצם מה שהוא רוצה וזה עוד גורם לתבוסת העם במלחמה נגד פלשתים.

כשעלי נותן לבניו את שיחת המוסר הלא ברורה הרד"ק והמלבי"ם מסבירים שכאשר אדם מישראל חוטא יש את הדיינים שיתפללו בעדו, אבל כאשר הדיינים חוטאים מי יתפלל בעדם ? "ולא ישמעו לקול אביהם כי חפץ ה' להמיתם" (כה).

מינוי שמואל ע"י ה', ההתגלויות החוזרות ונשנות עד שעלי מבין שה' קורא לשמואל, ושמואל עדיין בתור נער/ילד לא מבין את פשר הדבר ולכן הוא אומר "דבר כי שומע עברך" למרות שעלי אמר לו להגיד "דבר ה' כי שומע עברך" ולמה שמואל לא מבין? "כי אין חזון נפרץ" (פס' א) אין את התגלות ה' במעשה היומיום, אין הכרה בקב"ה ולכן לא מיחסים אליו חשיבות.

לאחר מכן ה' מתגלה לשמואל. אנחנו לא רוצים להרחיב בסיפור ומכל מה שעולה ממנו לכן נדלג ישר לפרק ד.

עם ישראל מפסיד במלחמה ומתים כ-4,000 איש. הם חושבים שאולי בגלל שהם יצאו בלי הארון (הרי ידוע שהיה ארון שיוצא למלחמות ששם נמצאות 2 לוחות הברית השבורות) העם רואה את הארון בתור קמיע "נקחה אלינו משלה את ארון ברית ה' ויבוא בקרבנו וישענו מכף אויבנו" הארון הוא זה שיציל אותנו ולא הקב"ה. ובגלל זה בני"ם מפסידים גם בפעם השניה. נשאלת השאלה איפה עלי/שמואל? אז כפי שהזכרנו עלי

¹ יש לציין כי אמנם האברבנאל מביא את הגמ' בשבת ש"כ כל האומר שחופני ופנחס חטאו אינו אלא טועה... והאברבנאל מסביר כי לא יתכן להגיד באמת שהם שכבו עם הנשים הצובאות, ומסביר ש"משום שהשוו את קיניהן מעלה עליו הכתוב כאילו שכבו" (כ"ב). אך גם האברבנאל מציין בסופו של דבר את הגמ' ביומא: "אמר ר' יוחנן בן תורתא מפני מה חרבה שילה ? מפני שני דברים גלוי עריות ובזוי קדשים, גלוי עריות שנאמר אשר ישכב את הנשים..." (יומא ט.) והאברבנאל מסכם שבאמת ע"פ הפשט יותר נראה להסביר כפי הגמ' ביומא.

הוא זקן - פסיבי. ואין לו יותר שליטה בעם ושמואל כנראה שהוא עוד לא יכול למלוך ולשלוט כל עוד עלי חי.

בפס' ד "רשם שני בני עלי חופני ופנחס" מה מטרתם ולמה זה מסופר? חופני ופנחס "פועלים" תחת אביהם, ואפילו הם מרשים לקחת את הארון למערכה למרות שאין אישור מאת ה', וכל המפרשים טוענים שזה היה הארון עם הלוחות השלמים וזה חלק מהחטא. לעומתם פלשתים מבינים שה' הגיע למחנה ישראל "ויראו פלשתים כי אמרו בא אלוקים אל המחנה" (פס' ז-ח) ולכן עם ישראל מפסיד גם בפעם השניה, ונעסוק בעניין זה בהרחבה להלן כאשר נעסוק במלחמת אפק. המדרש (ילקוט שמעוני שמואל א רמז קג) מתאר את מהלך החטא מול עונש בפרקנו וכותב: "על הכל הקב"ה פורע מידה במידה, לפי שהיו בני עלי מקולקלים במעשיהם יצאו למלחמה ונהרגו מישראל ארבעת אלפים. אמרו ישראל למה נגפנו ה', אמר הקב"ה כשהיו מכעיסים לפני בעזרת ישראל ובעזרת אנשים לא אמרתם כך, שלחו והביאו ארון הברית והריעו תרועה גדולה שאין בה ממש, על אותה שעה אמר נתנה עלי בקולו על כן שנאתיה, מיד נהרגו שלשים אלף ונשבה ארון הברית".

כאשר אנו שבים אל עלי, להיפרד ממנו לפני מותו, אנו מוצאים אותו יושב וצופה לכיוון המערכה, אך הפס' אף מוסיף ומתאר לנו על מה עלי חרד "ויבוא והגה עלי ישב על הכסא יד ררך מצפה כי היה לבו חרד על ארון האלוקים..." עלי אינו חרד על גורל העם או על גורל בניו, הדבר היחיד שמטריד את עלי הוא "כי היה לבו חרד על ארון האלוקים". עלי ממתין וחושש לבאות ולפתע שומע עלי קול צעקה "והאיש בא להגיד בעיר ותזעק כל העיר. וישמע עלי את קול הצעקה ויאמר מה קול ההמון הזה והאיש מהר יבא ויגד לעלי." מיד עלי מזמן את המבשר לפניו שדווח לו את אשר קרה, "ויאמר האיש אל עלי אנכי הבא מן המערכה ואני מן המערכה נסתי היום ויאמר מה היה הדבר בני." המבשר מנסה לרכך את המכה לעלי, להכין אותו לעובדות המרות כאשר המבשר בא ומודיע לעלי על מה שקרה "ויען המבשר ויאמר נס ישראל לפני פלשתים וגם מגפה גדולה היתה בעם וגם שני בניך מתו חופני ופנחס וארון האלוקים נלקחה".

המפרשים השונים מציינים את ההדרגתיות שבדברי המבשר, הצורך למסור לעלי פרט אחר פרט ולא הכל במכה אחת חדה. וקשה, שהרי "ועלי בן תשעים ושמונה שנה", ו"כי זקן האיש", אך למרות זאת "ויהי כהזכירו את ארון האלהים ויפל מעל הכסא אחרנית בעד יד השער ותשבר מפרקתו וימת כי זקן האיש וכבוד". אנו רואים כי ברגע הזכרת ארון האלוהים, ורק ברגע הזכרת הארון, עלי לא עומד במעמסה ונופל מת. עלי זוכה למוות דרמטי, אך מאוד מאפיין לדמותו. גם אם נסביר שעלי כבר ידע בזכות נבואתו של איש האלוקים בפרק ב, או בזכות נבואתו של שמואל בפרק ג, שגורל בניו למות והעם ינגף בקרב, עדיין התגובה שלו אומרת דרשני. עלי כחייו כך גם במותו, חי בניתוק וכל כולו היה רק לקודש. הדבר היחיד שמצליח לחדור ולפגוע בעלי הוא לא מוות של 34,000 איש מבני ישראל, לא העובדה כי ישראל משועבדים כעת לפלשתים ונתונים לחסדיהם ואפילו לא שבניו מתו, אלא רק שהארון נלקח. גם אם נסביר כי עלי מבין מדברי הנבואה כי יש כאן מהלך אלוקי הנדרש לבוא, עדיין בתור המנהיג הרוחני של העם כיצד יכול עלי להבליג על אסון כל כך גדול לאומה הישראלית ורק להיתפס לעניין השולי, לכאורה, של הארון הנלקח לשבי. כאן באמת נסתם הגולל על הנהגתו של עלי, או במילים אחרות כאן עלי 'צריך ללכת' כדי לפנות מקום להנהגתו של שמואל. ובאמת כבר הפסוקים הקודמים מתארים לנו כיצד קרנו מתחילה לעלות: "ויגדל שמואל והי'

היה עמו ולא הפיל מכל דבריו ארצה. וידע כל ישראל מן ועד באר שבע כי נאמן שמואל לנביא לה'. ויסף ה' להראה בשלה כי נגלה ה' אל שמואל בשלו בדבר ה'." (ג, יט)

3. לקיחת הארון

בפרקים הקודמים סופר לנו על גידולו של שמואל. כיצד נולד, הגעתו למשכן שילה, עלייתו במעלות הקדושה ועבודת ה' ולבסוף נבואתו. כל אותו זמן במקביל מתארים לנו את הידרדרותם המוסרית של בני עלי, ובעקבותיה דבר איש האלוקים, על היענשותם של כל משפחת עלי. כאן מתחיל פרק ד במלחמת ישראל מול פלשתים אשר נגמרת בתבוסת ישראל.

"ויערכו פלשתים לקראת ישראל ותטש המלחמה וינגף ישראל לפני פלשתים ויכו במערכה בשדה כארבעת אלפים איש. ויבא העם אל המחנה ויאמרו זקני ישראל למה נגפנו ה' היום לפני פלשתים נקחה אלינו משלה את ארון ברית ה' ויבא בקרבנו וישענו מכף איבינו. וישלח העם שלה וישאו משם את ארון ברית ה' צבאות ישב הכרבים ושם שני בני עלי עם ארון ברית האלהים חופני ופינחס. ויהי כבוא ארון ברית ה' אל המחנה וירעו כל ישראל תרועה גדולה ותהם הארץ".

אנו רואים כאן התכנסות של שני צבאות ענק זה מול זה. האחד באפק - פלשתים, והשני באבן העזר - ישראל. והנה לאחר ההתנגשות הצבאית הראשונה ישראל סופגים אבדות של 4,000 איש. מיד מתכנסים הגנרלים וזקני העם ומחליטים: "נקחה אלינו משלה את ארון ברית ה' ויבא בקרבנו וישענו מכף איבינו". ובאמת הפס' ממשיכים ומתארים לנו כיצד לוקחים את ארון ה' משילה, ואליו מצטרפים שני הכוהנים האחים, חופני ופינחס למשמר עליו, ומיד: "ויהי כבוא ארון ברית ה' אל המחנה וירעו כל ישראל תרועה גדולה ותהם הארץ".

התרועה בקרב המחנה, המוטיבציה בקרב הלוחמים, כאשר הופיע הארון במחנה, ולעומת זאת הפחד והחשש של הפלשתים כאשר שומעים את השמחה במחנה אמור היה להביא לניצחון. אך ישראל נוחלת מפלה נוספת ואף חמורה יותר, 30,000 איש נהרגים, הצבא הישראלי ניגף בפני פלשתים ויותר אין מעצור לפלשתים. ארון ברית ה' נלקח לארץ פלשתים, עלי מת. ומשכן שלה חרב.

חופני ופינחס קיבלו את עונשם ואנו יודעים מדוע, אבל מדוע העם נענש? וכי אשם העם בחטאם של חופני ופינחס?

לאחר התבוסה בקרב הראשון מתכנסים זקני ישראל להסיק מסקנות לברר מה סיבת התבוסה? "למה נגפנו ה' היום?"

והמסקנה של זקני ישראל די תמוהה "נקחה אלינו משלה את ארון ברית ה' בקרבנו וישענו מכף איבינו".

הסקת המסקנות של זקני ישראל לוקה בחסר, אין כאן חשבון נפש פנימי של מה חטאו של העם לפני ה'. סיבת החטא לתבוסה אינה מתבררת. ובמקום זה זקני ישראל מוצאים "פתרון" לקיחת הארון למלחמה כמו במלחמת יריחו בימי יהושע. "ויבא בקרבנו וישענו מכף איבינו".

אברבנאל מביא את דברי ירמיה בפרק ז פס' ד: "אל תבטחו לכם אל דברי השקר לאמר היכל ה' היכל ה' היכל ה' המה".

על המחשבה שהישענות על היכל ה' היא זאת שתביא את הגאולה ואת הניצחון ועל סמך כוחו נשענים, בלי תיקון פנימי בעם, אומר הנביא ירמיה מעוותת היא: "המערת פריצים היה הבית הזה" (ירמיהו ז, יא).

הוכחה לכך אפשר למצוא בחומש דברים בפרשת "כי תצא" ששם מתעסקת התורה בסוגיית יציאה למלחמה "כי תצא למלחמה על אויבך ונשמרת מכל דבר רע"² הרמב"ן על הפסוק: "והנכון בעיני בענין המצוה הזאת, כי הכתוב יזהיר בעת אשר החטא מצוי בו. והידוע במנהגי המחנות היצאות למלחמה, כי יאכלו כל תועבה, יגזלו ויחמסו ולא יתבוששו אפילו בניאוף וכל נבלה, הישר בבני אדם בטבעו יתלבש אכזריות וחמה כצאת מחנה על אויב. ועל כן הזהיר בו הכתוב, ונשמרת מכל דבר רע. ועל דרך הפשט היא אזהרה מכל הנאסר. ובספרי (תצא קיט) ונשמרת מכל דבר רע, שומע אני בטומאות ובטהרות ובמעשרות הכתוב מדבר, ת"ל ערוה, אין לי אלא ערוה מנין לרבות עבודת גלולים וגלוי עריות ושפיכות דמים וקללת השם, ת"ל ונשמרת מכל דבר רע, או יכול בטומאות ובטהרות ובמעשרות הכתוב מדבר, ת"ל ערוה. מה ערוה מיוחדת, מעשה שגלו עליו כנענים ומסלק את השכינה, אף כל מעשה שגלו עליו כנענים ומסלק את השכינה, כשהוא אומר "דבר" אף על לשון הרע..."

בפרק ז בתהליך חזרתם של העם בתשובה אומר להם שמואל: "ויאמר שמואל אל כל בית ישראל לאמר אם בכל לבבכם אתם שבים אל ה' הסירו את אלהי הנכר מתוככם והעשיתם והכינו לבבכם אל ה' ועבדהו לבדו ויצל אתכם מיד פלשתים. ויסירו בני ישראל את הבעלים ואת העשתרות ויעבדו את ה' לבד."

פסוקים אלו מעידים לנו שלפני זה ישראל היו מלאי עבודה זרה וכך כנראה יצאו למלחמה (אם לא הכתוב היה מזכיר לנו שהעם ירד מגילוליו לפני היציאה לקרב). דבר זה מעצים את העיוות בהסקת המסקנות של זקני ישראל חוסר ההסתכלות במעשי העם חטאיו הגורם להנגפות העם.

הרי יש כאן פרדוקס, מצד אחד לקיחת ארון ה' בקרבם "... ויבא בקרבנו ויושענו..." ומצד צד שני המחנה מלא גילולים ושיקוצים ואלוקים לא מתהלך במחנה, אין שכינה. "כי ה' אלוךך מתהלך בקרב מחנך להצילך לתת אויבך לפניך..." (המשך פרשת "כי תצא... ונשמרת מכל דבר רע").

דבר נוסף שמאוד בולט במלחמה בפרק ז (שנכתוב עליו בהמשך) זה הקריאה בשם ה' שבמלחמה בפרקנו אינו מוזכר. "ויאמר בני ישראל אל שמואל אל תחרש ממנו מזעק אל ה' אלהינו וישענו מיד פלשתים. ויקח שמואל טלה חלב אחד ויעלה ויעלהו עולה כליל לה' ויזעק שמואל אל ה' בעד ישראל ויענהו ה'."

שאלה נוספת שעולה לנו מקריאה בפסוקים, איך בכלל היה אפשרי להיכנס לקודש קודשים שהרי רק כהן הגדול יכול להיכנס, רק פעם בשנה (וגם ידוע לנו גילו ומצבו של עלי הכהן אם היה באפשרותו לעשות כן)? הפרשנים אמרים שבאמת לא היתה להם כל דרך 'חוקית' ללקיחת הארון, והיו צריכים לשאול את שמואל או את עלי, או לשאול באורים ובתומים.

² דברים כ"ג י'

גם באותה תרועת שמחה כאשר מגיע הארון למחנה ישראל שלכאורה מעיד על מוטיבציה בעם להלחם יש פסול, שהרי במלחמת יריחו הקב"ה אמר להם לידום ולא להריע רק אחרי שהחומות יפלו ולא לפני תחילת המלחמה. רואים אנו שישנם בעם מספר עיוותים אשר בגללם נוחלת ישראל את התבוסה. כל אותם עיוותים גורמים בסופו של דבר לנפילת ארון ה' צבאות יושב הכרובים, ביד פלשתים. אין מדובר כאן רק חטאם של בני עלי, אלא בתפישה כוללת של העם, תפישה מעוותת שצריכים לברר. מה היא אותה תפישה? מהם הגורמים? ולמה תפישה זאת גורמת בסופו של דבר לשביית הארון, לתבוסה במלחמה למות ההנהגה שהייתה בעם, ולחורבן משכן שילה.

"וישמעו פלשתים את קול התרועעה ויאמרו מה קול התרועעה הגדולה הזאת במחנה העברים וידעו כי ארון ה' בא אל המחנה ויראו הפלשתים כי אמרו בא אלהים אל המחנה ויאמרו אוי לנו כי לא היתה כזאת אתמול שלשם אוי לנו מי יצילנו מיד האלהים האדירים האלה הם האלהים המכים את מצרים בכל מכה במדבר התחזקו והיו לאנשים פלשתים פן תעברו לעברים כאשר עברו לכם והייתם לאנשים ונלחמתם"

תגובות אלו של פלשתים מושמעות לאחר שנודע להם שארון הברית מגיע למחנה, ובני ישראל מריעים תרועת ניצחון ומתוך כך הם מגיבים. הם מיחסים לארון הברית כוחותיו של הקב"ה במצריים. הם הופכים אותו "האלוהים האדירים האלה" הגורמים לכך הם ישראל אשר תרועתם כאשר מגיע הארון מעידה, לפי הסתכלותם של הפלשתים, כי אלוהים בא אל המחנה. ישראל אשמה בהפיכת הארון לעבודת גילולים בשל קלות דעתם ביחס לגבי הארון. אך האמת היא שאין רחוקה כל כך דעתם של ישראל מדעתם של הפלשתים, כפי שכבר ציינו, של ישראל נראה שהנה מגיע הארון, מכאן ברור שיש ניצחון ישראלי שהרי ארון הברית = ניצחון במערכה. ללא שום נקודה פנימית של עבודת ה', רק מציאות של תפישה פאגנית מעוותת של סגידה מול תוצאה, ארון מול ניצחון, במצב כזה אין שום הבדל בין ישראל לפלשתים ולכן באמת: "ופלשתים לקחו את ארון האלהים ויבארו מאבן העזר אשר דרה. ויקחו פלשתים את ארון האלהים ויביאו אתו בית דגון ויציגו אתו אצל דגון" הילקוט שמעוני³ לשמואל מתאר לנו את מחשבתם של הפלשתים להצבת ארון הברית בבית דגון: "ופלשתים לקחו את ארון ה' יוחנן ודיש לקיש ר' יוחנן אמר כבודו אמרו זה אלוה וזה אלוה יבא אלוה וישרה אצל אלוה. ריש לקיש אמר כך היה שכן אלא אמרו זה נצוח וזה נצוח יבא נצוח ויעבוד לנוצח"

לקיחת הארון מאבן העזר לאשדוד והשמתו בבית דגון שהוא האלוה שלהם לא רק שמבטא את גודל הביזיון בהשמת הארון בבית עבודה זרה אלא שגם מראה לנו את היחס שמתייחסים הפלשתים לגבי הארון שהרי כמו שיש לנו אלוה אשר מביא לנו דגים מן הים כך יש את אלוהי ישראל המציל ישראל ממצרים ונלחם מלחמותם, וישכון ליד דגון. אין הבדל ביניהם שניהם יכולים לשכון בבית אחד. כל אחד ואלוה שלו. אין קדושה באמת בעולם. אלוה הוא מעין אמצעי להשגת מטרותיך. דגון במקרה זה הוא כנראה האלוה המרכזי של הפלשתים, יורדי הים, ולכן צורתו כצורת דג, או לחלופין אל

³ ילקוט שמעוני שמואל א' רמז ק"ג

המלחמה שלהם⁴. לפי כל אחד מההסתכלויות על דגון ההסבר הוא אחד: "אלא אמרו זה נצוח וזה נצוח יבא נצוח ויעבוד לנוצח". האל שלנו ניצח את אל העברים, שכל כוחותיו מוצו במצרים, יבוא האל העברי המנוצח ויתן כבוד לאל שלנו המנוצח.

כאן מתערבת ההשגחה וסוּטרת לפלשתים בפניהם, כאשר פעמיים הפלשתים קמים בבוקר ומוציאים את פסל אלוהים נופל על פניו כמעין משתחוה לפני ארון הברית כאשר צורת נפילתו סוּטרת את דרך הטבע.⁵ אך למרות חוסר הטבעיות שבעניין, הפלשתים מסרבים לקבל את מציאות ההשגחה ומשיבים את דגון על כנו. כך שלמחרת בבוקר הם מוציאים שוב את דגון נופל אל מול פני הארון אך הפעם ראשו וידיו כרותות לנוכח המפתן.

שוב הפלשתים אינם תופסים את האמת, לשיטתם ישנם שני אלוהיות שנמצאים ב'ברוגז', נראה כאילו רבו ואחד מהם ניצח. אך במקום שיבינו את אמיתותו של ה' ושקריותו של דגון, הכוהנים מדלגים מעל המפתן, המקום אשר בו נפל ראשו של דגון.

שיטה זו מובאת באברבנאל: "והנה נשאר לדעת בזה שני דברים. האחד למה הכה הארון בפלשתים מכה רבה? ולמה היתה המכה באותו חולי ולא בחולי אחר? ומה שראוי שיאמר בזה הוא, כי לפי שהפלשתים ראו שנלקח ארון האלוקים היו חושבים שכחם ועוצם ידם עשה להם את החיל הזה, ושארון האלוקים היה כלי אין חפץ בו, ומפני זה ראה הקב"ה לעשות ביניהם מופתים חזקים כדי שיראו ויכירו כי יד ה' עשתה זאת ושבּרצונו לוקח הארון, והוא אשר הכה בישראל והוא המכה גם כן בפלשתים. והנה בחר להכותם בעפולים, לפי שהם נתגאו בכחם ובגבורתם וחשבו שנפלו ישראל לפניהם לחרב לחולשתם ולכן לקחו מהם ארון הברית, ומפני זה הכם ה' בעפולים, שהוא החולי הנבזה והנמאס אשר יתדמו בו האנשים לנשים כאבים באותו מקום וביציאת הדם מהם כדרך נשים, ובזה העיר שלא בכוחם נצחו את ישראל (כי דרך נשים להם אם ירצה האלוקים), אבל יד ה' היה בהם להורם ולאבדם."

4. בעניין שיבת הארון

"וישרנה הפרות בדרך על דרך בית שמש...". (שמ' א, פרק ז)

העגלה צעדה לה לבדה בדרך לכיוון בית שמש, בעוד הפלשתים הולכים בעקבותיה, לראות באמת האם ישיב הארון את עצמו לשטח ישראל. כאשר כמה נסים וניסיונות נעשו בעגלה זו, ורבים המפרשים בעניין, אך לא נתעכב על מחלוקת המפרשים בפס' אלו. נציין רק כי ע"פ רוב המפרשים שיטת הפלשתים היתה לקחת פרות מיניקות, אשר אינם רגילות בסחיבת משאות, והפרדתם מגוריהם הרוצים לינוק. כאשר כל רצונם של

⁴ המדרשים העוסקים במפגש בין דוד לגולית מתארים כיצד גולית נופל על פניו: "דבר אחר למה ויפול על פניו ארצה לפי שהיה דגון אלוהו נתון על לבו", מכאן יתכן שחיקת דמות דגון על שריונו של גולית נועדה להצלחה בקרב, ואולי מכאן נראה כי דגון הוא אל המלחמה הפלשתי.

⁵ המלבי"ם מפרש כי דגון היה מוצב בראש גרם מדרגות ולציו, מתחת המדרגות היה מונח ארון הברית. בבוקר הראשון מצאו כהני הפלשתים את פסלו של דגון נפול על פניו כנגד ארון ה'. דהיינו דגון ביצע פניה של 90 מעלות לכיוונו של הארון וכך נפל על פניו.

הפרות היא לשוב אל בניהם, (יותר משהתינוק רוצה לינוק רוצה הפרה להניק) אך הארון מושך אותן בצורה ישרה לכיוון ערי ישראל. ואף הגדיל המדרש שמואל (המובא כאן ע"י רש"י רד"ק ואחרים), בטענתו שאף הפרות אמרו שירה בהליכתם. ("וישרנה הפרות ... הלוך וגער").

הארון פונה לכיוון ישראל ופלשתים בעקבותיו וכאן אנו מצפים לתגובתם של בני"י. בני"י נמצאים זה שבעה חודשים במציאות קשה. פלשתים לוחצים מדרום. אמורי מצפון. ובמרכז כל העניין העדר מרכז רוחני/הנהגתי לאחר "חורבן" שילה והעדר ארון הברית. אמנם קרנו של שמואל בעליה וישנו משכן בנוב, אך לאחר התבוסה הקשה באפק (34,000 חללים), כיבושי הפלשתים המתרחבים ונפילת הארון בשבי ישנו מעין דכדוך לאומי.

לאור כל זה אנו רואים את הארון מגיע לשדות בית שמש, שם אנו פוגשים בקוצרים העובדים בשדות.

אנחנו מצפים לתגובות שונות אצל בני"י, ואכן אנו רואים כי "וישאו את עיניהם וישמחו לראות" (ז, יג).

לכאורה פס' מאד אופטימי המתאר את שמחת הקוצרים, אך שלוש שאלות צצות לנו מעיון בפס'.

1. לשון הפס' אינה ברורה - "וישאו את עיניהם ויראו את הארון וישמחו לראות". שלושה פעלים שונים באותו משפט. מדוע כל כך מסורבל ?
2. הפסוקים הבאים מתארים את המשך הליכת העגלה עד לעצירה מוחלטת ליד אבן גדולה בשדה יהושע. "והעגלה באה אל שדה יהושע ... ותצמוד שם", ורק אחרי אותו פס' מתחילה איזושהי פעולה בעגלה, דהיינו ביקוע העצים, קורבן הפרות והעלאת הארון ע"ג האבן. אם כן היכן נעלמו אותם קוצרים, הנמצאים בפאתי העיר, ומדוע רק כאן אנו עושים משהו עם העגלה ?
3. שאלת השאלות: אם "וישמחו לראות" מדוע "ויקרא באנשי בית שמש" ומה כוונת הכתוב ב"כי ראו בארון" ?

התשובה לאותם שלוש שאלות היא אחת, אשר שזורה בפירושים השונים. ראשית לעניין הקוצרים יש כמה שיטות בחז"ל הדורשים את הפס' הנ"ל. שיטה אחת (המובאת ברלב"ג, מלבי"ם ואף מוזכרת ברד"ק ואברבנאל) תופסת את תחילת הפס' "וישאו את עיניהם ויראו", אין פועל מוחלט המתאר את נטישתם של מלאכת הקצירה וריצה לכיוון ארון הברית כדברי המפרשים: "שהיו קוצרים ומשתחוים ולא הניחו מלאכתם מידם" (סוטה לה). שיטה שניה במפרשים (רד"ק) מקבילה את הביטוי "וישמחו לראות" ל"כי ראו בארון ה'" לאיסור התורני: "ולא יבואו לראות כבלע את הקדש ומתרו" (במדבר ד, כ). כדברי הרש"י: "ומשמחתם נהגו בו קלות ראש שלא היו מסתכלין בו באימה ודרך כבוד". או כדברי הרד"ק: "וישמחו לראות, עד שמרוב שמחה פרצו לראות בארון ופתחו וראו מה שבחוכו לפיכך נענשו."

שיטה שלישית בדבר היא אולי הקשה להבנה מכל (אברבנאל): "שדברו אנשי בית שמש דברים כנגד הארון, מי הכעיסך שנתכעסת ומאן פייסך דאתפייסת". דהיינו במילים אחרות הם אומרים 'מי צריך אותך בכלל!'. לסיכום העניין צריך לומר שכל השיטות השונות במפרשים נוטות לכיוון אחד. אותה תפיסת מציאות רוחנית עקומה, המתחילה בהתנהגות בני עלי, הממשיכה בלקיחת ארון הברית כקמע למערכה, ואף המופיעה בפלשתים ביחסם לארון, היא המופיעה כאן. בני"י עדיין חיים בעולם רוחני מעוות, בו

הטפל הופך לעיקר, והשימוש בקודש הוא שימוש אמצעי. הקורבנות מיועדים לסייע לשררת ושלטון הכוהנים ולהאכלתם. ארון הברית הינו אמצעי לחימה יהודי סודי, לשיטתם. ולכן מתברר כי עדיין לא למדנו את הלקח, או כדברי האברבנאל: "וזה מהיורש האלוקי שימתו אלה על חטאתם, כי אחרי שהפלשתים שלא ראו אור התורה והאמת מתו על אשר נגעו בארון הברית, כל שכן שהיו בני ישראל אשר נכשלו בכיצא בו מהעון חייבי מיתה". ועל כן "ויך בעם שבעים איש".⁶

ומיד באו אנשי בית שמש ואמרו "מי יוכל לעמוד לפני ה' האלוקים הקדוש הזה". בראיה שטחית נראה כאילו הם נוקטים בשיטת הפלשתים ופשוט מסלקים את ה'מטרד הקטלני' מעירם לעיר אחרת, אך ההבדל המהותי גדול. בעוד הפלשתים מתעסקים עם 'ארון האלוקים' במקרה הטוב, אנשי בית שמש הבינו וזכרו "לפני ה' האלוקים הקדוש הזה". הם מבינים סוף סוף את השיעור שמנסים ללמדם מפרק ב ומכניסים את האמת לפרופורציות. לא הארון הוא המרכזי ולא הקורבנות המשמינים את הכוהנים הם החשובים כי אם "ה' האלוקים הקדוש הזה", הוא העיקר והחשוב. אנו רואים פה תחילת מהלך של תיקון דרך וחזרה להסתכלות הרוחנית הנכונה, מהלך שנפתח בשיבת הארון לגבול ישראל ויסתיים בפרק הבא עם מעשי שמואל. וכאן הם שולחים את הארון לקריית יערים, עיר לוויה גדולה יותר מבית שמש, ששם "בית אבינדב בגבעה", מצאצאי אהרון, דהיינו נציגות כהונה חשובה ומרכזית ש'תטפל' כיאות בארון, ככתוב: "ואת אלעזר בנו קדשו לשמור את ארון ה'".

5. מנפילה לישועה

בסופו של הפרק הקודם, פרק ו', אנו רואים מעין מעגל שנמצא בתהליך הסגרות. ארון הברית, שנפל בשבי פלשתים שב זה עתה, בדרך נסית לזרועות בני' והוא שורה לבטח בקרית יערים, או ככתוב בפס': "ויבואו אנשי קרית יערים ויעלו את ארון ה' ויביאו אותו אל בית אבינדב בגבעה ואת אלעזר בנו קדשו לשמור את ארון ה' " והפס' מסיים "וינהו כל בית ישראל אחרי ה'".

בעצם אנו עדים למהלך ענק שנמצא בתהליכי הסגרות והתהוות. תהליך הנפילה שחל בעם ישראל בתקופה האחרונה, עוד בתחילתו כבר סיפק את התרופה והביא לנו את שמואל. כעת, לאחר המפלה הקשה של בני' הן במישור הרוחני, דתם של חופני ופנחס ו'נפילת' שילה, וכלה במפלה המדינית והצבאית הקשה, במלחמת אבן העזר/אפק, באה לידי סיום. תהליך התיקון כבר החל בשיבת הארון ובתשובתם של אנשי בית שמש, אך כעת יש לעשות מעשה שיבוא מתוך העם וכולל את כל העם. פלשתים עדיין לוחצים בעורפנו, מוראל העם נפול ואין מרכז ומנהיגות רוחנית.

ברגע זה מיד מגיע שמואל. שיבת הארון מהווה בשבילו מעין אור ירוק ומיד: "ויאמר שמואל אל כל בית ישראל לאמר אם בכל לבבכם אתם שבים אל ה' הסירו את אלהי הנכר מתוכם והעשיתם והכינו לבבכם אל ה' ועבדהו לבדו ויצל אתכם מיד פלשתים" (ז, ג).

⁶ לעניין ה'חמישים אלף איש' הסברים רבים ושונים במפרשים, אך פשט הכתוב מחייב שכמות המתים בבית שמש היו באמת שבעים, שאיך יתכן שבמקום כה קטן כבית שמש ימותו חמישים אלף איש מתושבי המקום, ועדיין ישארו אנשים להתנבל ולזמן את אנשי קרית יערים (ועיין שיטת האברבנאל בעניין).

בביטוי זה של שמואל נשאלות כמה שאלות בכוונתו:

1. מה בין אלהי הנכר לעשתרות? זו עבודה זרה וזו עבודה זרה מה הצורך המיוחד להרחיב כאן?
2. "והכינו לבבכם", מה רוצה שמואל לומר בביטוי זה?
3. "ועבדהו לבדו", לאחר הפירוט הרב שמופיע בתחילת הפס' מה הצורך להוסיף שוב את עניין יחוד ה'?

אף המלבי"ם בפירושו התקשה בשאלות אלו ובדבריו: "רצה לומר כי מתנאי התשובה הגמורה הוא המירוק והזיכור, רצה לומר שישוּבו ויתחרטו ויעזבו מעשיהם הקודמים ושיעשו טוב ולא רע בעתיד. ושניהם צריך שיהיו במחשבה ובמעשה, ועז"א לעומת עזיבת הרע במחשבה הסירו את אלהי הנכר מתוכם, ר"ל אשר במצפוני לבכם, ולעומת עזיבת החטא בפועל הסירו את העשתרות, ונגד העבודה בעתיד, על עבודת הצפון אומר הכינו לבבכם אל ה', שלבכם יהי מוכן אך לה' בל תתערב שם מחשבת זולתו, ונגד העבודה בפועל אומר ועבדהו לבדו, בלא שיתוף, ובוה ירצכם ויצל אתכם מיד פלשתים, המושלים בכם בסיבת עונותיכם. "ועכ"ל.

בהסתכלות בפס' הללו אנו מזהים מאין אפיון מוכר למקורות אחרים בתנ"ך, שם כמו כאן, עומד הנביא ומוכיח בעם ישראל על חטאתם בעבודה זרה.

1. בראשית פרק לה פסוק ב
 "ויאמר יעקב אל ביתו ואל כל אשר עמו הסרו את אלהי הנכר אשר בתככם והטהרו והחליפו שמלתיכם"
 2. יהושע פרק כד פסוק כג
 "ועתה הסירו את אלהי הנכר אשר בקרבכם והטו את לבבכם אל ה' אלהי ישראל"
 3. שמואל א פרק ז פסוק ג
 "ויאמר שמואל אל כל בית ישראל לאמר אם בכל לבבכם אתם שבים אל ה' הסירו את אלהי הנכר מתוכם והעשתרות והכינו לבבכם אל ה' ועבדהו לבדו ויצל אתכם מיד פלשתים"
 4. ישעיהו פרק א פסוק טז
 "רחצו הזכו הסירו רע מעלליכם מנגד עיני חדלו הרע"
 5. ירמיהו פרק ה פסוק י
 "עלו בשרותיה ושחתו וכלה אל תעשו הסירו נטישותיה כי לא לה' המה"
 6. דברי הימים ב פרק ל פסוק יד
 "ויקמו ויסירו את המזבחות אשר בירושלם ואת כל המקטרות הסירו וישליכו לנחל קדרון"

כאשר בחלק מן המקורות, בדומה מאד למקור שלנו, ישנה היטהרות כללית של העם לפני סכנה צבאית (יעקב ועשו חזקיהו ואשור) ואילו בשאר המקורות עומד הנביא ומוכיח את העם על הצורך על רוע מעלליהם ובעיקר על עכו"ם שלהם. דבר נוסף הוא ההקבלה המתבקשת בפס' כאן לפס' מעמד הר סיני, שם כמו כאן מורה משה לעם: "קדשתם היום ומהר", הוראתו של משה לעם להתכונן לקראת קבלת עול מלכות שמיים. כאן כמו שם מטרתו של שמואל, כמטרתו של משה, הכנתו של העם להיות ראויים לקבל את ההשגחה הפרטית/כללית של הקב"ה לעם ישראל.

לאור מקורות אלו יש לעצור ולדייק דבר אחד גדול. בעוד כל חטאם של בני ישראל בפרקים האחרונים היתה תפיסתם את עבודת ה' באופן אלילי, דהיינו עבודת ה' אמצעית, אשר פועלת במשוואה קבועה של פולחן תמורת נתינה כלשהי (שורש האלילות), כאן אנו

רואים שינוי מהותי. בדרך כלל פולחן אלילי עובד בעיקרון של עבודת אל כלשהו, אשר שולט על תחום מסוים, ותמורת לעבודת אותה האלילות המאמין מצפה לתמורה בתחומו של אותו אליל, כגון זביחה לאל מלחמה תמורת ניצחון במלחמה או סגידה לאל הים תמורת שיט ללא אירועים וכו'. אפיון זה זהה בבסיסו בכל הדתות הפאגניות, ואנו מוצאים אותו אף בחטאתם של בני ישראל בפרקים האחרונים (כפי שצינו ואף נבאר בהמשך). אך כאן אנו מוצאים מהפך אמיתי בתוך בני"י. בניגוד, לכאורה, לדבריו של שמואל האומר: "ויאמר שמואל אל כל בית ישראל לאמר אם בכל לבבכם אתם שבים אל ה' הסירו את אלהי הנכר מתוכם והעשיתם והכינו לבבכם אל ה' ועבדוהו לברו ויצל אתכם מיד פלשתים". לכאורה נראה כי שמואל אומר להם - אם אתם רוצים להינצל מלחץ פלשתים אזי עליכם לעבוד את ה'. אך תשובתם של בני"י שונה ואף מפתיעה לטובה: "ויסירו בני ישראל את הבעלים ואת העשתרת ויעבדו את ה' לברו". אין שום אזכור לבעיית הפלשתים, ואף בפסוקים הבאים ממשיך המוטיב של החזרה בתשובה המלאה: "ויאמר שמואל קבצו את כל ישראל המצפתה ואתפלל בעדכם אל ה'. ויקבצו המצפתה וישאבו מים וישפכו לפני ה' ויצומו ביום ההוא ויאמרו שם חטאנו לה' וישפט שמואל את בני ישראל במצפה." אנו עדים לתהליך של חזרה בתשובה מוחלט מצד העם, תופעה שלא ראינו מאז ימי יהושע. המפרשים השונים מוסיפים ועוסקים בחזרתם בתשובה של בני"י ובמוטיב המופיע בפרק כחזרה בתשובה מוחלטת מצד ישראל. "וישאבו מים, וכי מים שאבו, אלא מלמד ששאבו דברי תורה כמים, וישפכו לפני ה', וכי לפני ה' שפכו, אלא מלמד ששפכו לבן בתשובה כמים. ויאמרו שם חטאנו לה', ר' הונא ורבי ירמיה בשם רבי שמואל בר רב יצחק נתעטף שמואל בחלוקן של ישראל אמר לפני רבון העולמים כלום אתה תובע מן האדם אלא שיאמר לפניך חטאתי, וישראל אומרים לפניך חטאנו ואין אתה מרחל להם, ויאמרו שם חטאנו לה' "7.

שאלת השאלה, מה הייחוד שנאספו בני"י דווקא אל המצפה? שהרי המרכז הרוחני האחרון הקיים, עד לפני שבעה חודשים⁸ בשילה, וגם אם נגיד שאין אנו רוצים לחזור לשילה, שחרבה עם שושלת בני עלי, הרי עדיין ישנם מקומות רבים אחרים שאליהם ניתן להתאסף. מדוע לא להתאסף בקרית יערים, מקום שיבת הארון, שהחל מהלך זה של חזרה בתשובה? או למשל ניתן להימנע מהבעיה המוזכרת בהמשך הפס', לעניין הקרבת הטלה של שמואל⁹ ולהתאסף בנוב מקום המשכן? ואם כבר אז מדוע אין מתכנסים ועולים לרגל לביתו של שמואל ברמתה?

כדי לענות על שאלה זו יש להבין באמת את עצמת המעמד כאן. שמואל רוצה לעשות תיקון כללי שיכלול בחובו את כל העם. במהלך השנים, מאז מות יהושע, היינו עדים לתהפוכות רוחניות שונות בעם ישראל, אך תמיד, כאשר אנו רואים מעין מהלך של חזרה בתשובה מצד העם, כל מציאות התיקון הוא חלקי. אף פעם לא מדובר במהלך

⁷ מדרש שמואל (בובר) פרשה י"ג ד"ה [א] ויקבצו המצפתה

⁸ לפי פ' פס' א': "ויהי ארון ה' בשדה פלשתים שבעה חודשים". מדובר בשבעה חודשים מיום לקיחתו מהמערכה באפק, שכמובן מקביל לחורבן משכן שילה. וראיתי חישוב זמן שונה בספרו של הרב יגאל אריאל הטוען כי לפי פ' פס' א': "ויהי מיום שבת הארון בקרית יערים וירבו הימים ויהיו עשרים שנה וינהו כל בית ישראל אחרי ה'", המדובר אצלנו הוא באמת עשרים שנה מיום שיבת הארון, אך אין הדבר נראה כן לפי המפרשים והמדרשים השונים ועיין בפרוש האברבנאל שסותר דעה זו.

⁹ מדרש שמואל (בובר) פרשה י"ג ד"ה ויקח שמואל טלה אחד "אמר רבי אבא בר כהנא שלש עברות נעשו באילו של שמואל הוא ועורו ומחוסר זמן ולוי היה...".

סוחף שכולל בחובו את כל חלקי העם בחזרה בתשובה אמיתית ומלאה. שמואל צריך מקום חדש שבו הוא יצור מציאות כללית¹⁰ ממלכתית מכאן ולהבא, ולא מקום שבו יהיה איזשהו אפיון ספציפי לאחד מן השבטים. מקום כזה הוא המצפה. אך המצפה גם מוזכר לנו כמקום מלחמה. פעמיים כבר הזכיר המצפה, בהיסטוריה הקצרה של האומה המתהווה, ובאותם פעמיים אנו עדים לתשועה צבאית מפני איום כללי. ובאמת כך גם מפרש הרד"ק בפירושו: "קבצו את כל ישראל המצפתה - כבר פירשתי בספ' יהושע למה היה מנהג ישראל להקבץ מצפתה ושם מזבח ובית תפלה כי שם היתה תשועה גדולה בהלחם יהושע עם המלכים...".

בנוסף לכך אנו רואים אף את פירוש הרלב"ג: "ואמנם עשו זה במצפה כי כבר היה מוסכם ביניהם שמה שיעשו שם נעשה לפני ה' כמו שזכרנו בדבר יפתח." כך שני המפרשים הנ"ל מזכירים את ישועת יהושע מן המלכים ואת ישועת יפתח מעמון. והאברבנאל אף מוסיף בעניין המצפה: "וכבר פירשתי שהיה במצפה מזבח ובית ה' ובית תפילה, וכי שם צווה ה' את הברכה והייתה שמה ישועת יהושע מהמלכים ושם היו תמיד מתקבצים להתפלל אל ה' להיות מקום דבקות ומקום השגחה רבה".

והעם נענה לקריאתו של שמואל ומתאסף כאיש אחד במצפה ושם: "ויתקבצו המצפתה וישאבו מים וישפכו לפני ה' ויצומו ביום ההוא ויאמרו שם חטאנו לה' וישפט שמואל את בני ישראל במצפה." תשובתם של העם היא תשובה שלמה וללא עוררין.¹¹ ואף המדרש, המונה מס' מקומות בתנ"ך בהם הייתה תשובה שלמה, מציין את מעמד זה לחיוב.

הפלשתים לעומת זאת, לא לקחו מעמד זה בחיוב כ"כ. הם גם זוכרים את חשיבותו של המצפה במלחמות השונות, וכינוס כה גדול זה של העם בנקודה זו מדליק אצלם, ובצדק, נורה אדומה בראש. ומיד: "וישמעו פלשתים כי התקבצו בני ישראל המצפתה ויעלו סרני פלשתים אל ישראל". בני ישראל, אשר אינם ערוכים למלחמה מול העוצמה הפלשתית המופיעה מולם, איבדו את כל ההתרברבות והשחצנות, מעין "כוחי ועוצם ידי" המופיע במלחמת אפק ומיד: "ויאמרו בני ישראל אל שמואל אל תחרש ממנו מזעזק אל ה' אלקינו וישיענו מיד פלשתים". ואכן שמואל לא מהסס, ולמרות הבעייתיות של הקרבת הקורבן כאן¹², "ויקח שמואל טלה חלב אחד ויעלה עולה כליל לה' ויזעק שמואל אל ה' בעד ישראל", ומיד "ויענהו ה' ". ואכן אנו רואים את תשובת ה' בפס' הבאים: "ויהי שמואל מעלה העולה פלשתים נגשו למלחמה בישראל וירעם ה' בקול גדול ביום ההוא על פלשתים ויהם וינגפו לפני ישראל". ורק כאן, לאחר מתקפתו של ה' את הפלשתים, "ויצאו אנשי ישראל מן המצפה וירדפו את פלשתים ויכרום עד מתחת לבית כר". ומפרש בזה האברבנאל: "רוצה לומר שעם הרעמים בא אש מן השמים ועיני הפלשתים, באופן שנבהלו ונחפזו וינגפו לפני בני ישראל, כלומר שהם היו מתנגפים מעצמם קודם

¹⁰ המלבי"ם לפס' ו': "ויקבצו, ספר שהתקבצו וזה מורה על האחדות לעבוד את ה' שכם אחד".
¹¹ המדרש, המונה מס' מקומות בתנ"ך בהם הייתה תשובה שלמה, מציין את מעמד זה לחיוב: "בימי שמואל הנביא קיבלו עליהן ישראל מלכות שמים ביראה, שנאמר ויאמרו בני ישראל אל שמואל אל תחרש ממנו וגו', ואף הוא השיבן כעינין, שנאמר גם אנכי חלילה לי וגו'". (אליהו רבה (איש שלום) פרשה י"ז)

¹² כמופיע לעיל בהערה 9.

שיבואו בני ישראל להלחם בם... ובהיותם כבר נגפים מעצמם יצאו אנשי ישראל מן המצפה ומצאו שהיו הפלשתים כבר נגפים ונסים ורדפו אחריהם..."

התנ"ך בבואו "לסגור חשבון" עם הפלשתים שוזר לנו בין הפס' סימנים אלו ואחרים המורים לנו על סגירת המעגל. אותם מהלכים שגרמו לנפילתם של ישראל לפלשתים בפרק ד, הם המהלכים המופיעים כאן לציון נסיגת פלשתים.¹³

פרק ז	פרק ד
מלחמת מצפה	מלחמת אפק
"וישמעו בני ישראל"	"וישמעו פלשתים"
"וירעם ה' בקול גדול" לאחר תיקונם של בני וחזרתם בתשובה מגיע תרועה אמיתית אלוקית	"וירעו כל ישראל תרועה גדולה" התרועה השקרת של בני במחשבתם שהארון יושיעם
"ויהמם"	"ותהם הארץ"
"וינגפו לפני ישראל"	"וינגף ישראל"
"ויכום עד מתחת לבית כר"	"ותהי המכה גדולה מאד"

ואולי ההקבלה המרתקת ביותר היא ההקבלה בין: "ויצא ישראל לקראת פלשתים ויחנו אל האבן העזר ופלשתים חנו באפק" (פ"ד פס' א) לבין "...וירדפו את פלשתים ויכום עד מתחת לבית כר. ויקח שמואל אבן אחת וישם בין המצפה ובין השן ויקרא את שמה אבן העזר ויאמר עד הנה עזרנו ה'" (פ"ז פס' יא, יב). ישנה פה סגירת מעגל בין ישראל לפלשתים כאשר באותו מקום בו ניגפו ישראל ע"י פלשתים בפרק ד הוא המקום אשר פלשתים נגפים בפני ישראל בפרק ז. ההקבלה הזאת אף מוזכרת ברוב המפרשים לפרק ד שם ברש"י: "אבן העזר עדיין לא היה כן שמה כי בימי שמואל נקראה כן וכאן קראה על שם סופה." כך גם מבאר המצודת דוד: "האבן העזר - הוא דברי כותב הספר כי שם האבן העזר לא נקראה עד אחר המלחמה האחרת שעשה שמואל וישראל נצחו אז." אף הרד"ק במקום מפרש כך והוא אף מוסיף: "על האבן העזר כמו הארון הברית והכותב אמר זה כי כשהייתה זו המלחמה אבן נגף היתה ולא אבן עזר ועדין לא נקראה אבן העזר כי על המלחמה האחרת שעשה שמואל עם פלשתים בין המצפה ובין השן שקרא אותה שמואל אבן העזר שעזרם האל יתברך באותה מלחמה אבל מה שכתב הנה אבן העזר דברי הסופר הם וכן ירוף עד דן".

אנו עדים כעת למהלך של ניצחון, נצחונו של שמואל במהלכו לתיקון עם ישראל. והפס' ממשיכים ומתארים לנו את הצלחתו של שמואל בשני מישורים. האחד המישור הצבאי-מדיני: "ויכנעו הפלשתים ולא יספו עוד לבוא בגבול ישראל ותהי יד ה' בפלשתים כל ימי שמואל. ותשבנה הערים אשר לקחו פלשתים מאת ישראל לישראל מעקרון ועד גת ואת גבולן הציל ישראל מיד פלשתים ויהי שלום בין ישראל ובין האמרי". הדיפתם של פלשתים כל תקופתו של שמואל עד כדי כיבוש מחדש של עקרון וגת, ואף הרגעת

¹³ מקור נוסף להקבלה זו ניתן לראות אצל הרב יגאל אריאל בספרו "עוז מלך" בעמ' 33.

רגיעה ארוכה במתיחות בין ישראל לאמורי עד כדי ל"ויהי שלום בין ישראל ובין האמרי".

והשני המישור-הרוחני הנהגתי: "וישפט שמואל את ישראל כל ימי חייו. והלך מדי שנה בשנה וסבב בית אל והגלגל והמצפה ושפט את ישראל את כל המקומות האלה. ותשבחו הרמתי כי שם ביתו ושם שפט את ישראל ויבן שם מזבח לה'." הפס' פותחים בתיאור המשכיות הנהגתו של שמואל את בני ישראל. אך כאן שמואל מתעלה על רבו. שמואל ראה כיצד עלי, בהיותו מנותק ומרוחק, גם בעקיפין לנפילתם של ישראל, ע"י אי עצירת בניו, חופני ופנחס, ואי מניעת לקיחת הארון. שמואל הולך להיות האנטי-תזה לעלי, כאשר בעוד עלי נמצא תמיד בשילה מרוחק ולא נתפס, שמואל 'יורד אל העם' ונודד בכל הארץ, ע"י הקמת ארבעה מרכזים רוחניים שונים. "והלך מדי שנה בשנה וסבב בית אל והגלגל והמצפה ושפט את ישראל את כל המקומות האלה." והסיום של המהלך הוא בסופו של דבר בביתו של שמואל שם: "... ויבן שם מזבח לה'."

6. סיכום

בתחילת מאמר זה הזכרנו שתי שאלות שצריך לשאול כאשר באים ללמוד קטע תנכ"י, שאלת הרקע ושאלת ה"למה", התחייבנו לענות על שאלת ה"למה" עוד בהקדמתנו, וכעת, לאחר התבוננות בפרקים השונים, ניתן אולי לענות על שאלה מרכזית זו.

אנו רואים במהלך הפרקים תהליך רוחני של נפילה ותיקון, במיקרו ובמקרו, או לחלופין תחילה בסיבה ואח"כ במסובב.

נפגשנו בכמה דמויות ובניואנסים שביניהם. ההקבלה המתבקשת מאד בין הנהגתו ודמותו של עלי במשכן שילה לשמואל ברמה. או לחלופין בין התנהגותם של בני עלי להתנהגותו של שמואל. לאחר מכן מעין הקבלה בין תפישתם של בני ישראל את הארון לתפישתם של פלשתים את הארון. ולבסוף ההשוואה בין בני ישראל של מלחמת אפק בפרק ד לבני ישראל של מלחמת המצפה בפרק ז.

בעיון בפרקים הנ"ל ניתן לראות שני גורמים לנפילה בעם, אך בעיון מעמיק באותם גורמים מתחוויר כי בסופו של דבר שני הגורמים מתלכדים לאחד וגוררים איש את רעהו. הגורם הראשון הוא המשבר ההנהגתי הקיים בעם עד כדי חלל ריק, "איש הישר בעיניו יעשה", המחסור בהנהגה אמיתית המחוברת לעם ומקדשת אותו לעבודת ה' והליכה בדרכיו. ולבסוף אנו אף מגיעים לידי עבודה זרה גילוי עריות ושפיכות דמים¹⁴. הגורם השני הוא תפישתם האלילית של בני ישראל את עבודת ה'. התפישה כי האל

¹⁴ פסל מיכהו, פלגש בגבעה והנגררת שבאה בעקבותיה במלחמת השבטים. שבשלושתם מצויינת המחסור בהנהגה. (1) פסל מיכה: "והאיש מיכה לו בית אלהים ויעש אפוד ותרפים וימלא את יד אחד מבניו ויהי לו לכהן. בימים ההם אין מלך בישראל איש הישר בעיניו יעשה. ויהי נער מבית לחם יהודה ממשפחת יהודה והוא לוי והוא גר שם:" כמו כן: "בימים ההם אין מלך בישראל ובימים ההם שבט הדני מבקש לו נחלה לשבת כי לא נפלה לו עד היום ההוא בתוך שבטי ישראל בנחלה: "ובסופו של הפרק: "ויקימו להם בני דן את הפסל ויהונתן בן גרשם בן מנשה הוא ובניו היו כהנים לשבט הדני עד יום גלות הארץ. וישימו להם את פסל מיכה אשר עשה כל ימי היות בית האלהים בשילה:" כאן אנו רואים חיבור בפס' בין בית האלוהים בשילה, משכנו של עלי לפסל מיכה. (2) פילגש בגבעה: "ויהי בימים ההם ומלך אין בישראל ויהי איש לוי גר בירכתי הר אפרים ויקח לו אשה פילגש מבית לחם יהודה." (3) וכתוצאה נגררת של מעשה פילגש בגבעה אנו רואים את מחמת השבטים, עד כי כמעט הכריתו את בנימין.

הוא רק עוד אמצעי להשגת מטרותיך, כי העיקר הוא הטקסיות ולא התוכן. אותם שני גורמים, ובמיוחד השני שבהם בולטים בפרקים הנ"ל. אולי אף ניתן לראות זאת בפירוש הכפילות לפס': "דבר ה' היה יקר בימים ההם אין חזון נפרץ"¹⁵. כאשר, לעניות דעתנו, משמעות הפס' באה לרמוז לכפילות שאנו הזכרנו. "דבר ה' היה יקר" - מתייחס למחסור במי שיטרח להביא את דבר ה', או ידאג לשמור אותו לקיימו כיאות, דהיינו מחסור בהנהגה אמיתית. "אין חזון נפרץ" - מתייחס לחוסר המצאות של נבואה או נביאים, דהיינו חוסר העניין של אנשים להתעסק בקדושה אמיתית ולהתקרב לקב"ה, כאשר דרך האלילות קצרה ומחייבת פחות, ומכאן הגורם השני של עבודת ה' האלילית. כאשר בסופו של דבר האחד גורר את מישנהו.

המנהיגות הלקויה והמנותקת של עלי אינה מצליחה להביא את בני" לעבודת ה', ואף את בניו שלו אין הוא מצליח לחנך כיאות. בניו שלו, אשר מנהיגותם ככהנים כולה עקומה ומעוותת, הם המרחיקים את העם ממשכן שילה והם הגורמים, כפי שכבר ציינו לעיל, להרג ה-4,000 איש. ההמשך בא דרך זקני ישראל, השטופים בתפישות של עבודה זרה, ללקיחת הארון למערכה כקמע, בסיועם של הכהנים הסורחים, ולבסוף לנפילת עוד 30,000 איש מבני ישראל ונפילתה של הארץ כולה בידי הפלשתים. כך דרך פלשתים, אשר ע"פ הסתכלותם, כפי שציינו אין הם שונים מבני ישראל בתפיסתם את הארון, עד להשבתו של הארון לבית שמש, שם עדיין עומדים להם הקוצרים, איש איש למלאכתו וכך גם הם נענשים בענשם של הפלשתים. כל זה עד לתיקונו של שמואל וחזרתם של העם למנהיגות נכונה ולעבודת ה' נכונה, הגורמת לבסוף להדיפת הפלשתים.

לסיכום נענה על שאלת ה"למה" ונציין כי ניתן לומר שמטרת הפרקים היא אחת. ההשוואה בין עבודת ה' אלילית ומסולפת, של קח ותן כדרכם של הפלשתים. דרך זו, הגוררת מציאות כלית של חוסר אחראיות וחוסר איכפתיות למעשים, עד כדי איבוד פרופורציות כלליות. איבוד האמת החשובה והחלפתה בטפל השולי, החלפת הזכות ברדידות וגסות. לעומתה עבודת ה' האמיתית הבאה מתוך רצון לעבוד את ה' באמת ותוצאותיה. מתוך הנכונות לעבודת ה', "שלא על מנת לקבל שכר", אלא מתוך דבקות ואמונה שכך באמת יש לעשות ואין אמת אחרת. ומתוכה לבסוף, ההתעלות הפרטית והכללית הגורפת את כל חלקי העם ומשאירה את חותמה לדורות.

¹⁵ שמואל א' ג' א'.